

Limburský, Petr

Závěr

In: Limburský, Petr. *Pohřebiště kultury se zvoncovitými poháry ve Vlíněvsi : k problematice a chronologii konce eneolitu a počátku doby bronzové*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, pp. 103-106

ISBN 9788073083922

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129727>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. ZÁVĚR

Obsáhnout rozporuplnost období konce eneolitu a počátku doby bronzové v plné šíři literaturou diskutovaných otázek je limitováno detailní analýzou archeologických dat na úrovni regionů či nálezových skupin na jedné straně a existencí nadregionálních modelů a interpretačních schémat na straně druhé. V práci zvolené průniky do této problematiky zaměřují svojí pozornost k vybraným tématům srovnávací výpovědi analýzy pohřebišť, stylové a typologické analýzy a absolutního datování. Jako východisko tematických úvah byly v práci využité výsledky terénního výzkumu ve Vlíněvsi, okr. Mělník, vedeného autorem. Úvodní detailní publikace a analýza tohoto dosud největšího pohřebiště KZP na českém území svým srovnáním vykazují některé obecné rysy období, jejichž výpověď a možnosti interpretace jsou pak diskutovány v následujících kapitolách.

Ve Vlíněvsi bylo zjištěno 34 hrobů KZP. Pohřebiště se nacházelo ve vzdálenosti přibližně 750 m od současného toku Labe, na menší terénní vlně, která vytvářela pohledový horizont z míst výskytu sídlištních nálezů této kultury. Hroby byly seskupeny do poměrně uzavřeného pohřebiště trychtýřovitě se rozšiřujícího ve směru podél terénní vlny ve směru od jihu na sever. Struktura a zastoupení pohřbených jedinců na pohřebišti s ohledem na dochování nevykazuje anomálie, které by nutily interpretovat nálezovou situaci v zastoupení mužů a žen nebo věkovou strukturu jako důsledek jednorázového událostního charakteru nebo cíleného výběru pohřbených jedinců.

Na pohřebišti KZP bylo možné vyčlenit dvě skupiny hrobů vzájemně prostorově blízkých. Bližším srovnáním obsahu hrobů ve skupinách bylo zjištěno, že u obou skupin nejsou patrné významné rozdíly ve věku a pohlaví jedinců a že obě skupiny vykazují podobnou strukturu keramického nálezového fondu. Tato situace byla interpretována jako důsledek odděleného pohřbívání v obou skupi-

nách, přičemž vzájemné chronologické postavení pohřbívání v obou skupinách není jednoznačné. Jako jedna z možností se jeví postupná proměna představ o výbavě v hrobech v průběhu současného pohřbívání v obou skupinách. Druhou variantou je, že každá skupina vznikla v důsledku pohřbívání hodnotově uzavřené komunity, u kterých podobné vnitřní vztahy vyjádřené pomocí hrobového inventáře vytváří podobné zastoupení hrobové výbavy v jednotlivých skupinách hrobů. V případě druhé varianty dovozovat vzájemné chronologické postavení není důvodné.

Ve výbavě hrobů je vedle dvou nálezů silicovitých šipek a jednoho úštěpu zastoupena výhradně keramika. Spektrum keramického inventáře, který vedle dvou zdobených pohárů představuje především průvodní keramika KZP, nevykazuje výrazné odlišnosti od srovnatelných pohřebišť KZP v Čechách. Pouze výskyt konvic má poněkud vyšší zastoupení. Pohřebiště lze klást do mladšího období vývoje KZP v Čechách a lze jej synchronizovat se stupněm II, případně s jeho závěrem, dle třídění KZP na Moravě.

Srovnávací analýze výbavy pohřebišť KZP byly podrobeny vedle pohřebiště ve Vlíněvsi další tři publikované lokality v Čechách (Čachovice okr. Chomutov, Lochenice, okr. Hradec Králové a Brandýsek, okr. Kladno), které jsou srovnatelné velikostí a způsobem výzkumu. Do analýzy byly též každá zvlášť včleněny zjištěné dvě skupiny hrobů z Vlíněvsi. Byla sledována strukturální podobnost analyzovaných pohřebišť přičemž za podobnost bylo považována existence libovolné lineární transformace zvoleného popisu obsahové náplně mezi pohřebišti.

Oprávněnost srovnání a analýzy struktury pohřebišť je limitována výsledky etnografických studií, které ukazují na široké spektrum možných položek, které se mohou do zacházení s tělem, pohřebních rituálů a úpravy pohřbů promítat. Dru-

hým, neméně důležitým limitujícím faktorem, je podstata archeologické evidence, která v principu nemá schopnost dokumentovat kulturní kontext jednotlivých artefaktů a zjištěných skutečností, aniž by respektovala skutečnost, že shodný jev či artefakt v různých souvislostech může nabývat odlišného významu. Strukturální analýzu tak nelze považovat za kompaktní metodu rozboru pohřebišť poskytující výsledky odrážející pravěkou realitu. Podobnost a výsledky hledání struktur na pohřebištech je nezbytné chápat jako určitý typ nástroje popisu zjištěných skutečností s různou silou výpovědi k jednotlivým položkám, které se mohly do pohřebních kontextů promítat. Výpověď strukturální analýzy k těmto položkám lze očekávat obecně různou, nemusí být zcela jednoznačná, včetně naprosté ztráty schopnosti se vyjadřovat k některým jevům. Vedle toho však jako popisný nástroj vytváří další prostor pro různé možnosti interpretací.

Provedené srovnání uvedených pohřebišť a skupinek na pohřebišti ve Vlíněvsi, vyjma pohřebiště v Čachovicích, ukazuje na dvě roviny výpovědi. Prvou úroveň představuje výskyt džbánů a mis jako milodarů, jejichž přítomnost v hrobech ukazuje na obecný jev o stejném zastoupení na srovnávaných lokalitách. Toto zjištění nabývá na významu s ohledem na skutečnost, že zpracovávaná pohřebiště se vzájemně od sebe liší jednak zastoupením mužů a žen, jednak dětí a dospělých, a dále že se na těchto pohřebištech v hrobech nevyskytují jenom džbánky s mísami společně, ale též i samostatně, přičemž na plánech nelze vysledovat nějaké pravidelnosti či shlukování. Druhou úroveň poté představuje zjištění, že ostatní nálezy jsou na pohřebištech zastoupeny jenom do určité míry, sledované položky ani jejich kombinace žádné další pravidelnosti nevykazují, přičemž četnost jejich výskytu s ohledem na bohatost výbavy celého pohřebiště nepřekračuje určitou mez.

Obě úrovně výpovědi k struktuře pohřebišť lze považovat za koreláty pohřebních zvyklostí KZP. Tyto koreláty nemusí výhradně představovat jednotlivé položky, ze kterých je modelová představa o pohřbívání vytvořena, ale též jejich různě intenzivní kombinaci. Na základě nových výzkumů zjištění, identifikace či definice variability dalších vlastností případných struktur tak v budoucnu může zřetelně ovlivnit argumentační zakotvení v této práci předkládané interpretace.

Z modelové představy o položkách, které se mohou v pohřebních zvyklostech realizovat, je patrné, že provedená analýza se kvůli charakteru vstupních dat nemůže vyjadřovat k etnicitě či regionálním a místním vztahům a specifikám.

Dále se též nemůže vyjadřovat z důvodu rozsahu a množství pohřebišť k době pohřbu a z důvodu podstaty archeologické evidence splývají položky osobnostní rysy pohřbeného a jeho ekonomická síla. Výše uvedená první rovina výpovědi analyzovaných pohřebišť vykazuje korelace nejspíše v rovině sociálního či biologického stáří pohřbeného či vyjádření postavení ve společnosti. Druhá rovina může být korelátem ekonomické síly jedince či jeho osobnostních rysů. Na úrovni analyzovaných dat lze tyto tendence vyjádřit jako dvě složky pohřební výbavy, kdy jednu představují položky s pravděpodobnou vazbou k vlastnostem pohřbeného jedince (nátepní destička, hroty šípů, kančí kly, knoflíky s V-vrtáním, hrnce, konvice). Tato skupina nálezů s blízkým vztahem k osobnostním rysům pohřbeného dobře koresponduje s tzv. symbolickými balíčky (lukostřelecký, řemeslnický, pohárový), obsahová náplň je však rozšířena i o některé keramické tvary. Jako další složku ve výbavě KZP představují časté nálezy džbánek a mis, kterým lze na základě provedené analýzy s určitou pravděpodobností přiřadit koreláty sociálního či biologického stáří nebo sociální struktury, avšak nejenom ve vztahu k pohřbenému jedinci, ale i k pohřbenou osobou podmíněnému výběru skupiny členů komunity, kteří milodary ukládanými do hrobu v průběhu pohřebního rituálu vyjadřují určitý vztah k pohřbenému.

Na základě provedené analýzy lze při interpretaci dvou vydělených skupin hrobů na pohřebišti ve Vlíněvsi upřednostnit vysvětlení těchto skupin jako důsledku nějaké struktury uvnitř komunity užívající pohřebiště oproti vysvětlení vzniku podobného vybavení skupin hrobů v důsledku chronologického vývoje.

Další nástroj používaný k vyhodnocení archeologických informací představuje interpretace stylu a typologická analýza. Zatímco existence stylu, jeho proměny a schopnost výpovědi je obecně respektovanou veličinou, obsah výpovědi a podstata existence stylu je předmětem diskuse. V archeologii lze významné pohledy na pojetí stylu vztáhnout ke koncepcím metodiky bádání, především pak ke kulturně-historickému přístupu, přístupu procesualistické a postprocesualistické archeologie. Možnost zkoumat styl a jeho další různé aspekty úzce souvisí s opuštěním stylové analýzy jako rozhodného analytického nástroje, který představoval jeden ze základních stavebních kamenů kulturně-historického období, ve kterém styl plnil především normativní funkci. V dalších obdobích byl styl vysvětlován například jako vyjádření vztahu mezi tvůrcem a příjemcem či jako určitý fenomén odlišující se kulturním významem atp. Normativní

pojetí stylu úzce souvisí s typologickou analýzou nebo například umožňuje definovat náplň a hranice rozšíření archeologických kultur atp. Proměnou pojetí stylu se některé položky plně osamostatňují (např. typologická analýza jako samostatný analytický nástroj) jiné mění svojí významovou podstatu (např. archeologická kultura, import atp.).

Pro nastínění procesů období konce eneolitu a počátku doby bronzové bylo využito pojetí stylu, ve kterém styl představuje určitý typ komunikace mezi tvůrcem a příjemcem, mezi způsobem dělání věcí a prostředím, které tyto výtvořiny přijímá. Otázka, do jaké míry je tento typ komunikace součástí sociální interakce, zůstává především z důvodů nevyhodnotitelnosti v archeologickém materiálu otevřená. Pojetí stylu jako způsobu komunikace klade odlišné nároky na prostorové vymezení oblasti, ve které jsou data analyzována nebo na způsob hodnocení nálezového fondu. Jako další z důležitých východisek vyhodnocení studovaného období lze považovat etnografické studie o funkčních korelátech tvarů keramiky, kde lze při tvorbě nádob pozorovat u výrazněji typově vyhraněných tvarů větší ohled na funkční hledisko.

Srovnání bylo provedeno na arbitrárně vymezeném regionu, který vyhovoval požadavku určité úrovně znalostí o nálezovém fondu KZP a UNK (regiony středního Německa, tradiční sídelní oblast Čech a region PUK). Při srovnání nálezů UNK byly využity nálezy řazené na základě korespondenční analýzy do nejstaršího období UNK a nálezy PUK. Proces změny v keramickém inventáři probíhal v každém regionu s rozdílnou intenzitou, jak může naznačovat i rozrůznění jednotlivých keramických typů, a to od obtížně klasifikovatelných, vzájemně se prolínajících keramických typů průvodní keramiky KZP k vzájemně lépe vymezeným typům následné únětické keramiky. Tento postupný proces, který je možné korelovat se zdůrazněním funkčních vlastností typů keramiky, probíhal s největší měrou v moravském prostoru, jehož intenzita poté umožňuje též samostatné vydělení PUK, a směřoval ve všech třech regionech konvergentním způsobem k vyspělé únětické kultuře.

Ze srovnání proměny nekeramické náplně KZP a nejstarší UNK a PUK zjišťujeme, vyjma výskytu silicovitých dýk, proporcionální změnu ve všech sledovaných regionech. Tato změna se projevuje u předmětů, které lze považovat za ozdoby (knoflíky s V-vrtáním, spínadla, jantar, spirálovité záušnice) či osobní předměty jedince (měděné dýčky), které z hrobů v následujícím období mizí. Naopak předměty praktického užití či praktické užití symbolizující (nátepní destičky, silicovité šipky, brousky, kostěné hroty, štípané kančí kly,

/oblázky?/) se částečně přetváří či určitou dobu v hrobové výbavě přetrvávají.

Výsledek provedeného srovnání ukázal změnu obsahové náplně pohřební výbavy. U nekeramické výbavy dochází k proměně, která ve vyjádření na úrovni jazyka nadregionálně srozumitelných a významově vymezených symbolů vyjadřuje vlastnosti pohřbeného a význam které se posouvá k vyjádření vztahu komunity k pohřbenému. U keramické výbavy pak sledujeme posun od funerální keramiky ke keramice spíše profáňního charakteru. Tento proces přechodu, který probíhal proporcionálně ve všech sledovaných regionech, avšak s různou mírou intenzity, ústí do vyvinuté UNK.

V tradičních, kulturně-historických mantinelech diskutovaný podíl KŠK na vzniku UNK je nezbytné posuzovat v kontextu historie bádání. posouzením archeologického inventáře sice nelze průkazně vyvrátit jednotlivé argumenty, je však možné uvést alternativní vysvětlení, která nevyžadují úvahy o nutnosti přímého podílu KŠK na vzniku UNK.

Jedním z vážných argumentů při řešení podílu KŠK na vzniku prostředí starší doby bronzové je chronologie kontextů datovaných na základě stanovení množství radiokarbonu. Důležitým momentem této argumentace je selektivní výběr měřených radiokarbonových dat, který ne zcela důvodně přikládá odlišným datům různou váhu.

Vyhodnocení radiokarbonových dat v předložené práci upřednostňuje jejich pravděpodobnostní charakter. Jejich výpověď bez rozlišení jednotlivých dat je vyhodnocována jako výpověď celého souboru, který se vyjadřuje k trvání určitého sledovaného jevu. Vyhodnocení je založeno na představě, že jednotlivá data představují náhodný výběr z doby trvání jevu, který se k datům vztahuje. Pro různé modelové představy charakterizované různými počátky a doby trvání jevu je tak vyhodnocována míra shody skupiny měřených dat s modelovou představou.

Uvedený způsob vyhodnocení radiokarbonových dat ukázal na určité odlišnosti výsledků v některých regionech. Srovnáním výpovědi radiokarbonových dat z oblasti Alp s dendrochronologickým datováním KŠK byla zjištěna relativně nízká informační výtěžnost radiokarbonových dat pro řešení problematiky trvání, resp. délky archeologických kultur. Naopak aplikací použitého postupu při analýze absolutního datování pohřebiště PUK v Pavlově došlo k zpřesnění jeho chronologického umístění.

Při celkovém vyhodnocení radiokarbonových dat uváděných pro kultury KŠK, KZP a UNK

i při vyhodnocení po regionech se ukazuje, že radiokarbonová data nelze využít jako primární argumentaci pro řešení následnosti či současnosti jmenovaných kultur.

Za použití uvedené metody byla vyslovena výhradně na základě radiokarbonových dat hypotéza umisťující KŠK v polabském regionu mezi roky 2590–2210, KZP 2320–2110 a UNK 2130–1770 BC (hranice představují středy období kulturní změny). Bližší členění uvnitř regionu nebo jemnější chronologické třídění současný počet dat neumožňuje. Jako nejefektivnější využití této metody se jeví její aplikace při diskusi absolutní chronologie pohřebišť s dostatečným počtem radiokarbonových dat (cca více jak 10 pro předpokládanou délku trvání 100–200 let).

Z uvedených výsledků vyplývá, že při řešení vzájemných chronologických a chorologických vztahů na konci eneolitu a počátku doby bronzové nelze chronologické argumentaci radiokarbonovými daty přisuzovat rozhodující váhu.

Interpretovat popsané procesy přechodu mezi koncem eneolitu a počátkem doby bronzové lze pouze na úrovni různých hypotéz. Jednou z možností je, že sledovaná změna je součástí procesu přechodu od primitivně strukturované společnosti s různou společenskou integrací svých členů ke stratifikované společnosti s prvky náčelnictví, která je dozajista předpokládána na počátku střední doby bronzové (Heyd 2007). Proces proměny, která se odráží v pohřebním ritu, též může být důsledkem změn v ekonomických možnostech, které ale při absenci sídlištního materiálu lze spíše dedukovat než doložit.